

De libellen van Schiermonnikoog

Een eerste kennismaking

E.J. Ruiter

Inleiding

Nu de Nederlandse duinstrook specifiek in de belangstelling staat voor wat betreft libellenpopulaties, is het de moeite waard eens te kijken naar de Waddeneilanden. Van de Nederlandse Waddeneilanden is Schiermonnikoog een van de meest karakteristieke. Niet voor niets draagt het eiland sinds 1989 het predikaat Nationaal Park. De natuur is er van een ongereptheid die je in ons aangeharkte landje nog maar zelden vindt en kent een dynamiek die je aan de wal vrijwel nergens meer aantreft.

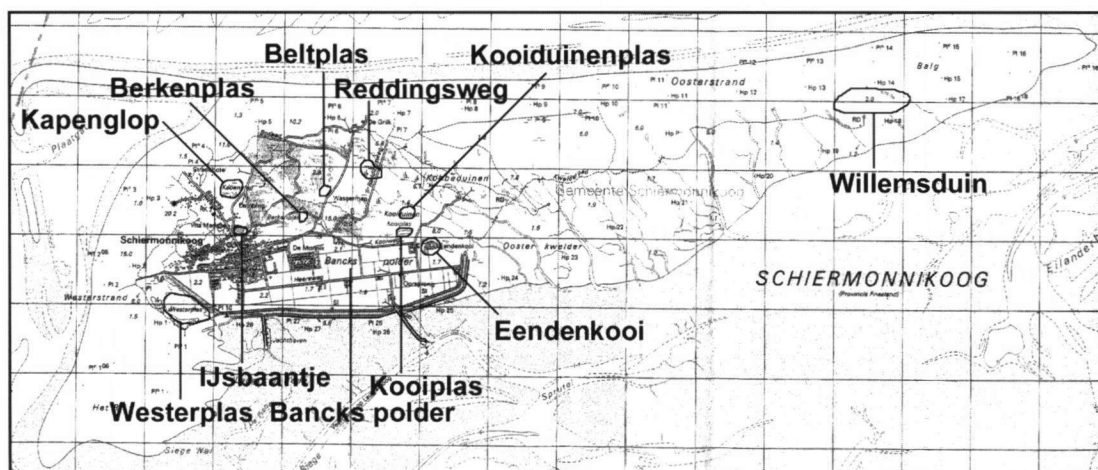
De variatie aan waterrijke gebieden is er de afgelopen jaren verrassend toegenomen en Schiermonnikoog herbergt inmiddels een aardige variatie aan libellensoorten. In dit artikel wordt aan de hand van gegevens uit het Landelijk Bestand Libellen (EIS/NVL/VS) en bevindingen van de auteur een beeld geschapen van wat er op Schiermonnikoog aan libellen te beleven is en hoe de libellenpopulaties zich daar hebben ontwikkeld. Daarnaast wordt

ingegaan op mogelijke ontwikkelingen in de nabije toekomst en wordt, waar mogelijk, een vergelijking gemaakt met de situatie op Vlieland en Terschelling.

Beschrijving van het eiland

Schiermonnikoog is het vijfde in de rij bewoonde Waddeneilanden van Nederland. Oostelijk van dit eiland bevinden zich nog Rotummeerplaat en Rotumeroog, de restanten van wat eens het 6^e bewoonde eiland was.

In de loop van vele eeuwen is, zoals bij alle Waddeneilanden, de gedaante van Schiermonnikoog voortdurend aan verandering onderhevig geweest. Tot aan het begin van de vorige eeuw bevonden er zich geen permanente duinmeren en bossen; het landschap werd gedomineerd door duinen, kwelders, slenken en wad. Het landschap dat we er nu aantreffen is van een grotere diversiteit, variërend van de met sloten doorsneden Bancks polder tot oude duingebieden, prachtige natte

Figuur 1

Kaart van het eiland Schiermonnikoog met daarop de waterrijke gebieden.

Map of Schiermonnikoog showing areas with fresh water.

duinvalleien, een ongerepte kwelder, stille bossen en fraaie duinmeertjes. De flora en fauna zijn er van een grote rijkdom en diversiteit en de enorme variatie aan vogelsoorten geeft het eiland een bijzondere aantrekkingskracht.

Sinds 1989 wordt Schiermonnikoog beheerd door Natuurmonumenten. Het beheer is gericht op het behoud van bestaande natuurwaarden en het creëren van een grotere diversiteit aan landschapstypen. De vanaf 1918 aangeplante naaldbossen worden omgevormd tot gemengde bossen waarin loofhout nieuwe kansen krijgt. Ze worden natter en er ontstaat gaandeweg een goed ontwikkelde onderbegroeiing en kruidlaag. Om een te grote verruiging tegen te gaan wordt een deel van het eiland begraaasd door koeien, paarden of schapen. Het grootste deel van het eiland wordt ongemoeid gelaten; hier kan de natuur zich als vanouds vrijelijk ontwikkelen.

De waterrijke gebieden

Al met al kent het eiland nu tien waterrijke gebieden die voor libellen interessant zijn (figuur 1). In de meeste gevallen gaat het om door menselijk handelen ontstane plassen of meertjes. Voor het gemak worden ze hier ingedeeld in twee categorieën: de 'oude' (ontstaan voor 1990) en de 'nieuwe' gebieden (ontstaan na 1990).

De oude gebieden

Westerplas

De Westerplas ligt achter een dijk ten westen van de Bancks polder en is de grootste plas van het eiland. Oorspronkelijk bevond zich hier een kleine polder. In de loop van vele jaren ontwikkelde zich een prachtig duinmeer omzoomd door brede rietkragen en wilgenbosjes. Ten noorden ervan bevinden zich nog vele kleine poelen en drassige weilanden. Tegenwoordig wordt er via een gemaal zoet water, dat eerst uit de duinen rechtstreeks afstroomde naar zee, de Westerplas ingepompt. Daarmee is het waterpeil verhoogd en de drinkwaterbuffer gegroeid. De helft van het drinkwater voor het eiland komt uit deze plas.

De Westerplas is een broedplaats voor veel zeldzame water- en moerasvogels zoals Roerdomp, Porseleinhoen, Baardmannetje

en Blauwborst. Plantensoorten die je hier aan kunt treffen zijn Grote keverorchis en Addertong. In het voorjaar is de lucht er dag en nacht gevuld met het geluid van vele tientallen roepende Rugstreeppadden. In verband met de grote kwetsbaarheid en het vrij ontoegankelijke karakter is hier nooit goed onderzoek gedaan naar libellen.

Berkenplas

De Berkenplas is een gegraven recreatieplas bij een uitspanning gelegen in het bos ten oosten van het dorp. Midden in de plas bevindt zich een met berken en wilgen begroeid eilandje. De zandige oevers zijn niet of nauwelijks begroeid en de plas is deels door bos omsloten. Voor libellen een weinig interessante plek.

Ijsbaantje

Het aardige ijsbaantje bevindt zich al sinds jaar en dag even ten noorden van het dorp. Het zuidelijke en oostelijke deel wordt omzoomd door dicht struikgewas met onder andere wilgen, berken en braamstruiken. In het midden ervan bevindt zich een ovaal eiland dat eveneens dicht met bomen is begroeid. Het water is slechts enkele decimeters diep en raakt met name in het zomerseizoen snel begroeid met allerlei soorten russen en zegges. Het raakt 's zomers vaak tijdelijk geheel verdroogd. Daarentegen warmt het water door de beschutte ligging en de ondiepte in het voorjaar snel op wat de ontwikkeling van larven en het uitsluipen van imago's ten goede komt. Het feit dat juist bij het ijsbaantje zo nu

Foto: E. J. Ruiter

Figuur 2

De Kooiplas; een oude duinplas met een vrij arme libellenfauna.

The Kooiplas, an old dune lake with a rather poor dragonfly fauna.

en dan een Waterspreeuw verblijft, zou kunnen wijzen op voldoende voedselaanbod in de vorm van bijvoorbeeld libellenlarven.

Kooiplas

Even ten noorden van kampeerboerderij Talsma, de oostelijkst gelegen boerderij op het eiland, bevindt zich de Kooiplas (niet te verwarren met de eendenkooi die ten oosten van deze kampeerboerderij te vinden is). De Kooiplas (figuur 2) is een wat ouder (duin)meertje, ontstaan door zandwinning. Het ligt enigszins in de luwte van hoge duinen en geboomte dat de plas voor een groot deel omzoomt. De Kooiplas is vrij ondiep en tijdens warme zomers valt het niet zelden gedeeltelijk droog. Vanwege de beschutte ligging is het een bij vogels geliefde pleisterplaats. Met name eenden, meeuwen en steltlopers verblijven er vaak in grote aantallen waardoor de plas sterk is geëutrofeerd.

Eendenkooi

De enige eendenkooi op het eiland is gelegen in een gaaf en typisch kooibos. Sinds het begin van de jaren negentig is deze kooi, na een grondige restauratie, weer in gebruik. De kooiker, Theun Talsma, vangt er van de nazomer tot in het vroege voorjaar eenden om deze te ringen. De eendenkooi is voor libellen een weinig interessante plaats.

Plasjes langs de Reddingsweg

De Reddingsweg is een lang en prachtig pad dat dwars over het eiland loopt vanaf de polder naar het Noordzeestrand. Het voert deels tussen hoge rietkragen en vochtige wilgenbosjes.

Hier en daar bevinden zich semi-permanente plasjes. Veel van die plasjes verlanden echter in hoog tempo.

Kapenglop

Glop is de eilander benaming voor een laag gelegen, veelal vochtig stuk land tussen twee duinen. Zo kennen we op Schiermonnikoog naast het Kapenglop bijvoorbeeld ook het Groene Glop. Het Kapenglop ligt midden in het duingebied ten noorden van de camping. Buiten de zomerperiode staat het hier vaak langere tijd blank. In het late voorjaar en de zomer droogt het er geleidelijk aan uit en blijven er hooguit enkele of in het geheel geen natte plaatsen over. In 2000 is Natuurmonumenten gestart met het afplaggen van een deel van het Kapenglop. Dat leidde tot een omvangrijk 'nat gebied'. Vooral na langdurige regenval staan grote delen van het glop onder water.

Bancks polder

Deze in 1860 aangelegde polder was oorspronkelijk een grote kwelder. Op last van de toenmalige eigenaar Banck werd de kwelder ingepolderd voor agrarisch gebruik. Het is een doorsnee Hollandse polder met grazige weilanden en smalle sloten. Langs de meeste sloten bevindt zich een smalle rietkraag. De Bancks polder fungeert tijdens de trektijd in het voor- en najaar als hoogwatervluchtplaats voor duizenden eenden, ganzen en steltlopers. Aan libellen heeft de polder echter weinig te bieden.

De nieuwe gebieden

Beltplas

De voormalige vuilstortplaats ten westen van de grote bunker de 'Wasserman' was in de jaren negentig in onbruik geraakt en moest worden afgedekt met een laag dekzand. Aan zand geen gebrek op een Waddeneiland, dit kon rechtstreeks worden gewonnen uit het duingebied ten noorden van de vuilstort. Door deze maatregel, die in 1997 zorgvuldig werd uitgevoerd, ontstond een ondiep en goed beschut duinmeer. Een prachtige locatie voor libellen, en bovendien ook zeer interessant in botanisch opzicht.

Foto: E.J. Ruiter

Figuur 3

De Kooiduinenplas is, evenals de Beltplas, een nieuwe duinplas met een rijke libellenfauna.

The Kooiduinenplas is, like the Beltplas, a new dune lake with a rich dragonfly fauna.

Kooiduinenplas

In een duinvallei ten noorden van de Kooiplas werd enige jaren geleden een tweede duinplas gegraven (figuur 3). Ook daar ging de beheerder zorgvuldig te werk en zo ontstond er korte tijd later een tweede duinmeer. Momenteel bevinden zich bij beide duinmeren interessante libellenpopulaties. In 1999 zijn hier in samenwerking met De Vlinderstichting monitoringroutes uitgezet.

Soortenbespreking

Het Landelijk Bestand Libellen van EIS, NVL en VS bevat libellenwaarnemingen van Schiermonnikoog vanaf het begin van de jaren vijftig. Tot en met het begin van de jaren negentig is het aantal waarnemingen gering. Vanaf de start van het libellenproject van de jeugdbonden in 1995 neemt het aantal waarnemingen enorm toe. In de bespreking van soorten wordt daarom een splitsing gemaakt tussen waarnemingen vóór en na 1990 (tabel 1). In het licht van de recente ontwikkelingen levert dat aardige verrassingen op. De soorten worden besproken per familie.

Beekjuffers

Er is tot nu toe slechts eenmaal een beekjuffer op het eiland waargenomen. In 1995 werd een zwervend mannetje van de Weidebeekjuffer (*Calopteryx splendens*) gezien bij het ijsbaantje. Sinds de toename van deze soort vanaf het midden van de jaren '80 worden er in het Nederlandse duingebied zo nu en dan zwervers waargenomen. Ook van Terschelling is slechts één waarneming bekend, maar die stamt al uit 1931.

Pantserjuffers

Alle vijf in Nederland voorkomende pantserjuffers zijn op Schiermonnikoog waargenomen. De Houtpantserjuffer (*Lestes viridis*) is slechts drie maal waargenomen, twee maal in de jaren zeventig en eenmaal in 1996. Het ging daarbij in alle gevallen om waarnemingen in de nazomer van mannetjes, wat kan duiden op zwerfende exemplaren. Het algemeenst en talrijkst is de Gewone pantserjuffer (*Lestes sponsa*). Deze soort plant zich op diverse plaatsen voort en wordt het meest gemeld van het Kapenglop (met 400 exemplaren op 7 juli 1995). De waarnemingen stammen vanaf 1953 en de soort

Tabel 1

Overzicht waargenomen soorten libellen op Schiermonnikoog vóór en na 1990 met indicatie van voortplanting in de laatste kolom (z = zeker voortplantend, m = mogelijk voortplantend)
Overview of recorded dragonfly species on Schiermonnikoog before and after 1990 with an indication of reproduction (z = reproduction certain; m = reproduction possible)

Soort	voor 1990	na 1990	Vp *
<i>Calopteryx splendens</i>		+	
<i>Lestes viridis</i>	+	+	
<i>Lestes sponsa</i>	+	+	z
<i>Lestes dryas</i>	+		
<i>Lestes barbarus</i>	+	+	z
<i>Lestes virens</i>	+		
<i>Sympecma fusca</i>		+	
<i>Coenagrion puella</i>	+	+	m
<i>Coenagrion pulchellum</i>	+		
<i>Enallagma cyathigerum</i>	+	+	z
<i>Ischnura elegans</i>	+	+	z
<i>Ischnura pumilio</i>		+	
<i>Erythromma viridulum</i>		+	z
<i>Aeshna mixta</i>	+	+	m
<i>Aeshna cyanea</i>	+	+	
<i>Aeshna grandis</i>	+		
<i>Anax imperator</i>		+	
<i>Leucorrhinia spec.</i>	+		
<i>Leucorrhinia rubicunda</i>		+	
<i>Libellula quadrimaculata</i>	+	+	z
<i>Orthetrum cancellatum</i>		+	
<i>Sympetrum fonscolombii</i>		+	
<i>Sympetrum danae</i>	+	+	m
<i>Sympetrum flaveolum</i>	+	+	z
<i>Sympetrum sanguineum</i>	+	+	
<i>Sympetrum striolatum</i>	+	+	z
<i>Sympetrum vulgatum</i>	+	+	z
Totaal	19	22	12

is sindsdien niet meer afwezig geweest. Ook de nieuw ontstane duinmeertjes zijn inmiddels door deze soort gekoloniseerd.

De landelijk vrij zeldzame Tangpantserjuffer (*Lestes dryas*) is op Schiermonnikoog slechts eenmaal waargenomen. Op 15 augustus 1985 werden door de auteur enkele exemplaren vastgesteld op het Kapenglop.

De eerste Zwervende pantserjuffers (*Lestes barbarus*) werden gezien op het Kapenglop in 1983. Conform het landelijke beeld wisselen de jaarlijkse aantallen sterk. Toch plant de soort zich van meet af aan met zekerheid op het eiland voort, al is niet duidelijk of er ieder jaar voortplanting plaatsvindt. De grootste aan-

tallen (tot meer dan 100) zijn de laatste jaren te vinden bij de Beltplas. Van alle pantserjuffers komt de Zwervende pantserjuffer het meest verspreid over het eiland voor; letterlijk tot aan de zeereep waar ze, hangend aan de laatste pol Helmgras, lijken te aarzelen of ze de grote oversteek zullen wagen.

Alle waarnemingen van de Tengere pantserjuffer (*Lestes virens*) stammen van voor 1990; de laatste uit 1983. Daarbij ging het steeds om één mannetje en in alle gevallen in augustus. Zoals de naam al aangeeft is het een vrij kleine soort, die zwerflustig van aard is en zelfs Rottumeroog wist te bereiken (NVL, 2002).

Als grote verrassing werd in het voorjaar van 2000 een waarneming van de Bruine winterjuffer (*Sympecma fusca*) gemeld. Een prachtig uitgekleurd mannetje werd gezien bij het Ijsbaantje (DINGEMANSE, LN 4:7). Bij nader onderzoek in 2000 en 2001 werden geen andere exemplaren waargenomen. Het betrof naar alle waarschijnlijkheid een zwerver.

Met uitzondering van de Bruine winterjuffer, die er nog niet is waargenomen, komt het hierboven geschetste beeld goed overeen met de situatie op Terschelling wat betreft abundantie, geschiedenis en biotoopkeuze. Het blijkt echter dat zich op Terschelling een populatie van de Houtpantserjuffer bevindt en dat er ooit (in 1959) larven zijn gevonden van de Tangpantserjuffer.

Foto: E.J. Ruiter

Figuur 4

De Kleine roodoogjuffer (*Erythromma viridulum*) plant zich sinds de jaren negentig plant voort op Schiermonnikoog.

Erythromma viridulum is recorded at Schiermonnikoog since the nineties.

Waterjuffers

Zowel de Azuurwaterjuffer (*Coenagrion puella*) als de Variabele waterjuffer (*Coenagrion pulchellum*) zijn in de jaren vijftig een enkele maal waargenomen. Pas in mei 2000 zijn er bij het ijsbaantje opnieuw Azuurwaterjuffers ontdekt. Dit betrof zowel mannetjes als vrouwtjes, waaronder verse exemplaren wat kan duiden op voortplanting ter plaatse. Een leuke ontwikkeling.

Voortplanting van de Azuurwaterjuffer is niet bekend van Terschelling. De Variabele waterjuffer daarentegen blijkt op Terschelling een stuk algemener voor te komen dan op Schiermonnikoog.

Momenteel zijn de Watersnuffel (*Enallagma cyathigerum*) en het Lantaarntje (*Ischnura elegans*) veruit de meest talrijk en verbreid voorkomende waterjuffers op het eiland. Voor wat betreft het Lantaarntje geldt dat al vanaf de jaren vijftig. De Watersnuffel duikt op vanaf de jaren zeventig. Met name bij de Beltplas is de Watersnuffel zeer algemeen. Meer dan bij de aan het water gebonden Lantaarntje, zwerft de Watersnuffel veel rond en kun je hem aantreffen in de duinen of op de kwelders. De zeldzame en vaak lastig te vinden Tengere grasjuffer (*Ischnura pumilio*) werd in 1995 in zeer klein aantal waargenomen op het Kapenglop (DINGEMANSE 1995). Sindsdien is de soort niet meer op het eiland waargenomen.

Waarnemingen van zwerfende Tengere grasjuffers zijn ook bekend van Terschelling (uit 1952 en 1955). Op Vlieland werden in 2002 op verschillende plaatsen Tengere grasjuffers waargenomen, waaronder verse exemplaren (HOOGENDOORN & RUITER, LN 02:29/30).

De gestage opmars naar het noorden van de Kleine roodoogjuffer (*Erythromma viridulum*) bereikte in de jaren negentig ook Schiermonnikoog (figuur 4). Dit is in Nederland de noordelijkste vindplaats van deze van oorsprong zuidelijke soort. Op 23 juli 1995 werden 15 exemplaren geteld bij de Kooiplas. Momenteel bevinden zich bij de beide nieuwe duinmeren grote populaties. Inmiddels heeft deze fraaie juffer zelfs Denemarken al weten te bereiken. Ook van Terschelling, Vlieland en Rottumeroog (LUIJTEN, LN 01:31) zijn waarnemingen bekend.

Figuur 5

Witsnuitlibellen zijn zeldzaam op de Waddeneilanden. In 2000 werd de Noordse witsnuitlibel (*Leucorrhinia rubicunda*) op Schiermonnikoog aangetroffen. *Leucorrhinia rubicunda* has been found at Schiermonnikoog in 2000.

Een soort die in de kuststreek op vele plaatsen is vastgesteld, zich daar nog steeds uitbreidt, maar die op alle Waddeneilanden ontbreekt is de Vuurjuffer (*Pyrrhosoma nymphula*). Op Schiermonnikoog gooit met name de zoete Westerplas als potentiële vestigingsplaats hoge ogen. Een soort om alert op te zijn, temeer omdat deze soort als zwerver zowel op Rottumerplaat als op Rottumeroog is waargenomen (NVL, 2002).

Glazenmakers

Van de vier soorten glazenmakers die op het eiland zijn waargenomen is de Paardenbijter (*Aeshna mixta*) veruit het algemeenst. De aantallen kunnen oplopen tot dertig exemplaren per waarneming, maar in de meeste gevallen betreft het slechts één of enkele exemplaren. Waarnemingen zijn bekend vanaf 1950. Deze soort wordt meestal in kleine groepen jagend aangetroffen langs zonnige bosranden en op open plaatsen. Ook doortrekkers die de kuststrook volgen worden tot vanaf het Willemsduin gemeld. In 1997 zijn bij de Westerplas copula's gezien. Of de Paardenbijter zich op het eiland voortplant is niet zeker maar wel aannemelijk. Licht brak water schijnt voor de ontwikkeling van larven van deze soort geen probleem te zijn.

De Blauwe glazenmaker (*Aeshna cyanea*) is vanaf 1982 slechts vier maal waargenomen, in alle gevallen in september of oktober. Naar alle waarschijnlijkheid waren dit doortrekkende of zwervende exemplaren. Op 9 september 1996

werden zeven exemplaren gemeld vanaf de strandvlakte, een opmerkelijke plaats.

Van de Bruine glazenmaker (*Aeshna grandis*) zijn slechts twee oude waarnemingen bekend (uit 1948 en 1953). Een opvallend fenomeen dat overeenkomt met de situatie in de duinen van Noord-Holland. Ook daar wordt de Bruine glazenmaker na het begin van de jaren vijftig niet meer gemeld (mond. med. R. Manger, 2000). Op Vlieland werd op 18 augustus 2002 een Bruine glazenmaker waargenomen, een opmerkelijke waarneming (HOFLAND LN 02:36).

In de jaren negentig werd een zwervende Groene glazenmaker (*Aeshna viridis*) op Terschelling aangetroffen. Een zeer uitzonderlijke vondst.

De Grote keizerlibel (*Anax imperator*) wordt op Schiermonnikoog maar mondjesmaat gezien. Alle meldingen betreffen mannetjes en stammen uit de jaren negentig. Dit komt overeen met het beeld op Terschelling en met het landelijke beeld waaruit blijkt dat de Grote keizerlibel zijn areaal in noordelijke richting uitbreidt. Met name de nieuwe duinmeertjes zijn geschikte plaatsen waar zwervende of migrerende Grote keizerlibellen zijn aan te treffen en waar ze zich mogelijk zouden kunnen voortplanten. In 2002 werd vastgesteld dat de Grote keizerlibel zich op Vlieland op verschillende plaatsen voortplant (HOOGENDOORN & RUITER, LN 02:29/30).

Een opvallende afwezige is de Glassnijder (*Brachytron pratense*). Deze soort is wel bekend van Terschelling. Dat de soort nog niet op Schiermonnikoog is gesignaleerd kan gelegen zijn in het feit dat er betrekkelijk weinig vroege voorjaarswaarnemingen van het eiland bekend zijn. De Glassnijder is evenwel nergens in de duinstrook een algemene soort.

Glanslibellen

Glanslibellen worden slechts als zwerver aangetroffen op de Waddeneilanden. Van Terschelling zijn incidentele waarnemingen bekend van de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) en de Gevlekte glanslibel (*Somatochlora flavomaculata*). Van Schiermonnikoog zijn geen waarnemingen bekend.

Korenbouten

Witsnuitlibellen zijn zeldzame verschijningen op Schiermonnikoog. Pas in mei 2000 werd

er met zekerheid een Noordse witsnuitlibel (*Leucorrhinia rubicunda*) vastgesteld (DINGEMANSE, 2000) (figuur 5). Daarvoor is er één onduidelijke waarneming van een Witsnuitlibel (*Leucorrhinia spec.*) bekend uit 1975 bij de Kooiplas. Op Terschelling werd de Venwitsnuitlibel (*Leucorrhinia dubia*) waargenomen. De waarneming van de Noordse witsnuitlibel in 2000 bij de Reddingsweg sluit prachtig aan bij het landelijke beeld. Deze soort wordt het laatste decennium in toenemende mate waargenomen in de duinstreek en plant zich daar op diverse plaatsen ook (weer) voort. De Noordse witsnuitlibel die in mei 2000 werd waargenomen kan een zwerfend exemplaar zijn geweest. Het is echter niet geheel uit te sluiten dat er zich ergens op het eiland een populatie bevindt.

De Viervlek (*Libellula quadrimaculata*), landelijk een zeer algemene libellensoort, wordt sinds de jaren vijftig ook op Schiermonnikoog in redelijke aantallen waargenomen. Veruit de meeste waarnemingen stammen van het ijsbaantje. Daarbuiten wordt de soort gemeld vanaf vele plaatsen verspreid over het hele eiland tot aan de Oosterkwelder. De andere korenbouten, Platbuik (*Libellula depressa*) en Bruine korenbout (*Libellula fulva*), zijn nooit op het eiland waargenomen. Op Terschelling werden in de jaren negentig Platbuiken waargenomen. De enige andere waarneming van deze soort op een Nederlands Waddeneiland komt van Ameland (NVL 2002).

Op 10 juli 1994 werden er twee exemplaren van de Gewone oeverlibel (*Orthetrum cancellatum*) gemeld. Pas in 2001 werden er weer Gewone oeverlibellen op het eiland gezien bij de Beltplas, de Kooiduinenplas en de Kooiplas. De zandige en op veel plaatsen nog onbegroeide oevers van deze duinmeertjes bieden de soort een geschikt biotoop. Waarschijnlijk gaat het om zwerfende mannetjes. Van Terschelling is de Gewone oeverlibel ook slechts als zwerver bekend en van Vlieland wordt deze soort gemeld vanaf 1998 (HOOGENDOORN, LN 02:29).

Wie in juli en augustus het eiland bezoekt treft in het gehele duingebied, bij de Westerplas, op de kwelder en op vele andere plaatsen heidelibellen aan. Drie soorten planten zich op het eiland voort en zijn aan te treffen in soms

Tabel 2

Waargenomen soorten libellen op Schiermonnikoog (S) en Terschelling (T).

Dragonfly species recorded at Schiermonnikoog (S) and Terschelling (T).

Soort	S	T
<i>Calopteryx splendens</i>	+	+
<i>Lestes viridis</i>	+	+
<i>Lestes sponsa</i>	+	+
<i>Lestes dryas</i>	+	+
<i>Lestes barbarus</i>	+	+
<i>Lestes virens</i>	+	+
<i>Sympecma fusca</i>	+	
<i>Coenagrion puella</i>	+	+
<i>Coenagrion pulchellum</i>	+	+
<i>Enallagma cyathigerum</i>	+	+
<i>Ischnura elegans</i>	+	+
<i>Ischnura pumilio</i>	+	+
<i>Erythromma viridulum</i>	+	+
<i>Aeshna mixta</i>	+	+
<i>Aeshna cyanea</i>	+	+
<i>Aeshna grandis</i>	+	+
<i>Aeshna viridis</i>		+
<i>Anax imperator</i>	+	+
<i>Brachytron pratense</i>		+
<i>Somatochlora arctica</i>		+
<i>Somatochlora flavomaculata</i>		+
<i>Leucorrhinia dubia</i>		+
<i>Leucorrhinia rubicunda</i>	+	+
<i>Libellula depressa</i>		+
<i>Libellula quadrimaculata</i>	+	+
<i>Orthetrum cancellatum</i>	+	+
<i>Sympetrum fonscolombii</i>	+	+
<i>Sympetrum danae</i>	+	+
<i>Sympetrum flaveolum</i>	+	+
<i>Sympetrum sanguineum</i>	+	+
<i>Sympetrum striolatum</i>	+	+
<i>Sympetrum vulgatum</i>	+	+
Totaal	26	31

zeer grote aantallen. De 'eilander heidelibellen' worden aangevuld met zwervers van het vaste land. Daartussen bevindt zich wel eens een zeldzame soort. Zo werd op 5 september 1999 door de auteur een Zwerfende heidelibel (*Sympetrum fonscolombii*) waargenomen bij de Reddingsweg. Het betrof een mannetje dat zat te rusten op een wilg. Op Vlieland bevindt zich mogelijk een kleine populatie van deze soort. Daar wordt de Zwerfende heidelibel vanaf 1998 vrijwel jaarlijks gezien.

De Zwarte heidelibel (*Sympetrum danae*) is nergens op het eiland algemeen. De soort werd zowel voor 1990 als daarna regelmatig gezien (tot aan het Willemsduin), echter

altijd in kleine aantallen (<10). Het veelvuldig voorkomen van tijdelijke natte plaatsen en verdrogende plasjes (Kapenglop, Reddingsweg) zijn mogelijk de reden waarom de Geelvlakheidlibel (*Sympetrum flaveolum*) al sinds 1950 redelijk algemeen op het eiland voorkomt. Met name in de jaren vijftig bleek de soort bijzonder talrijk. Bij de Beltplas komt de Geelvlakheidlibel voor in gezelschap van de Zwervende pantserjuffer. In 1955 werden er bij het Willemsduin en het ijsbaantje Bloedrode heidelibellen (*Sympetrum sanguineum*) gesignaleerd. Het duurt vervolgens tot aan het eind van de jaren zestig voor er weer melding wordt gemaakt van deze soort. Het gaat deze fraaie heidelibel in 1972 tijdelijk voor de wind bij de Berkenplas, maar dan stokt het aantal waarnemingen. Van voortplanting ter plaatse is geen sprake. Dat is bij de Bruinrode heidelibel (*Sympetrum striolatum*) en Steenrode heidelibel (*Sympetrum vulgatum*) een heel ander verhaal. Beide soorten komen algemeen en talrijk voor en planten zich op diverse plaatsen voort. De Bruinrode heidelibel (figuur 6) is op Schiermonnikoog de algemeenste libel en is overal aan te treffen. Het geschetste beeld met betrekking tot de heidelibellen komt in veel opzichten overeen met dat van Vlieland en Terschelling (tabel 2).

Tot slot

Tot nu toe zijn er op Schiermonnikoog met zekerheid 26 libellensoorten vastgesteld. Hoewel alle gegevens zijn gebaseerd op losse waarnemingen en er geen sprake is van enig systematisch onderzoek gedurende een bepaalde periode, kunnen al enkele voorzichtige conclusies getrokken worden.

Sinds er vanaf 1950 waarnemingen aan libellen worden verricht, is gebleken dat bepaalde soorten zich al decennialang op het eiland weten te handhaven en dat de diversiteit aan soorten recent iets is toegenomen (tabel 1 en 2). Geen van de op het eiland voorkomende en zich voortplantende soorten is landelijk zeldzaam of bedreigd. Vanaf het moment dat Schiermonnikoog in 1989 een Nationaal Park is geworden en er op diverse plaatsen nieuwe duinmeertjes tot ontwikkeling kwamen, zijn de kansen op verdere vergroting van soortenrijkdom sterk toegenomen. De meertjes bieden goede mogelijkheden en ook de ontwikkelingen op het Kapenglop zijn interessant.

De duinmeertjes zullen door hun beschutte ligging een grote aantrekkingskracht uitoefenen op migrerende of zwervende libellen. Wanneer de waterkwaliteit goed blijft en er zich een mooie oevervegetatie ontwikkelt, worden ze

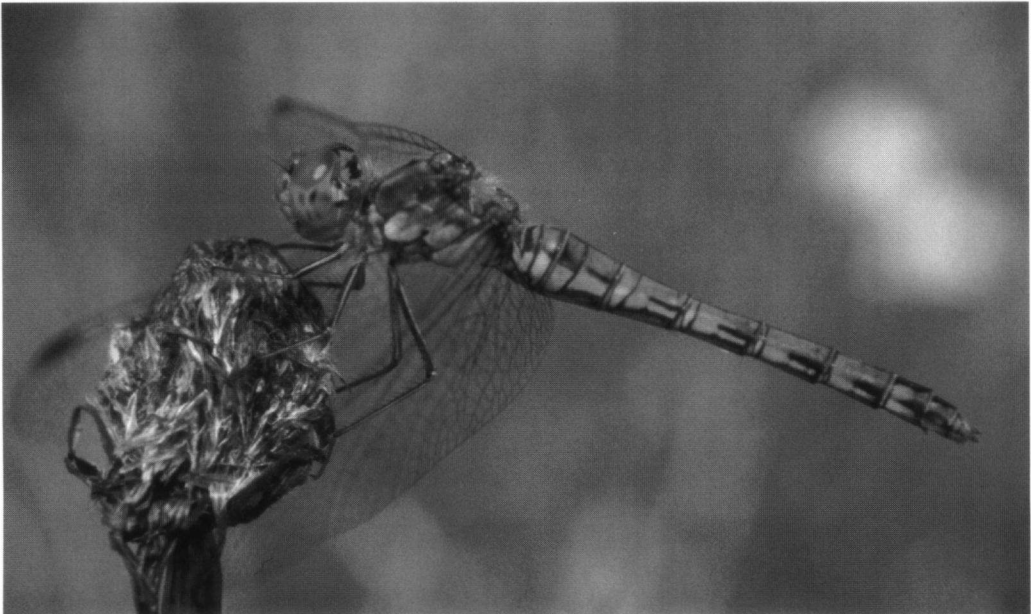

Foto: E.J. Ruiters

Figuur 6

De Bruinrode heidelibel (*Sympetrum striolatum*) is de algemeenste libel op Schiermonnikoog. *Sympetrum striolatum* is the most common species at Schiermonnikoog.

wellicht op den duur ook interessant voor de Bruine winterjuffer. Een belangrijke voorwaarde is dan wel dat er 's zomers niet al te veel verdroging plaatsvindt of dat de meertjes gaandeweg geheel verlanden. Naast de nieuwe gebieden is met name ook de Westerplas een plek die het waard is onderzocht te worden. De biotoop is daar zeer geschikt voor Glassnijder, Smaragdlibel en Noordse witsnuitlibel.

Los van het feit dat Schiermonnikoog, evenals ieder ander Waddeneiland, een prachtige plek is om te vertoeven, biedt het nog voldoende aanknopingspunten voor interessant libellenonderzoek op het gebied van ethologie, morfologie en dispersie. De externe invloeden die het gedrag, de grootte en de groei van soorten bepalen zijn op een Waddeneiland anders dan op het vasteland. De mogelijkheden die juffers benutten om grote watervlaktes te overbruggen zijn niet of nauwelijks bekend en over de reden waarom bijvoorbeeld de Kleine roodoogjuffer met ogenschijnlijk gemak het verspreidingsareaal uitbreidt en de Grote roodoogjuffer bij de grens van Groningen en Friesland blijft steken, tasten we nog in het duister.

Dankwoord

Vincent Kalkman stelde de gegevens van Schiermonnikoog uit het Landelijk Bestand Libellen (EIS/NVL/VS) ter beschikking, Kees en Christa van der Wal zorgden menigmaal voor een gastvrije ontvangst op het eiland en waren een goed gezelschap tijdens enkele excursies, het becommentariëren van de conceptteksten kwam voor rekening van Karin Uilhoorn. Allen hartelijk dank daarvoor.

Literatuur

- ASKEW, R.R., 1988. The Dragonflies of Europe. Harley Books, Essex.
- BOS, F & M. WASSCHER, 2002 Veldgids libellen. KNNV Uitgeverij Utrecht.
- DINGEMANSE, N. & V. KALKMAN, 1995. Overzicht Libellen van Terschelling. Amoeba 69 (5): 203 - 209.
- E-MAIL ARCHIEF LIBELLENNIEUWS, 2002. Jaargang 4 (7): 02/29, 02/30.
- NVL, 2002. De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Nationaal Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- ROBERT, P., 1958. Les Libellules. Delachaux et Niestlé, Paris.

Summary

RUITER, E.J., 2002. Odonata of Schiermonnikoog. A first impression. *Brachytron* 6(2): 47-55.

The National Park Schiermonnikoog is the northern most Wadden island in The Netherlands. Dragonflies have been recorded on Schiermonnikoog since 1950. In this paper an overview is presented of all freshwater habitats and the dragonfly species recorded so far. In the last decade of the twentieth century, Natuurmonumenten, a national association for nature preservation, created some new freshwater ponds in dune valleys. Thanks to these measures some species were able to enlarge their population on Schiermonnikoog or to settle on the island. To do so, an individual dragonfly has to fly at least 20 km across open sea water from the nearest mainland. One of the species that was able to reach the island was *Erythromma viridulum*. This species expanded its distribution area on the European continent in northern direction in the past decades and settled on Schiermonnikoog presumably in the early nineties. Four other new species, *Coenagrion puella*, *Ischnura pumilio*, *Anax imperator* and *Orthetrum cancellatum* occur in recent years more often and in increasing numbers. Some species only occur after exceptional weather conditions. Such drifters like *Sympetma fusca*, *Leucorrhinia rubicunda* and *Sympetrum fonscolombii* may be able to detect locations suitable for reproduction in the near future. Settlement on the island of *Pyrrhosoma nymphula*, *Brachytron pratense* and *Cordulia aenea*, all still absent on the island, may be possible in future.

It is argued, that like most travelling birds, migrating dragonflies follow the coast-line of the European continent. In this perspective, the freshwater wetlands on the Wadden islands are important spots to feed and rest. It is concluded that the knowledge about migration of dragonflies over large (salt-)water bodies is still poor. Therefore, the colonisation of isolated places like the island Schiermonnikoog offer an unique opportunity for further research.

Keywords

Odonata, distribution, island, Schiermonnikoog, Wadden islands, The Netherlands.